

О. С. ЛОЗОВИЦЬКИЙ, канд. політ. наук, доц.
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

СИСТЕМНІ СУПЕРЕЧНОСТІ РЕГІОНАЛІЗМУ ЯК ЧИННИК ГЕОСТРАТЕГІЧНОГО ВИМІРУ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В ЄВРОАТЛАНТИЧНОМУ ІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 10, с. 98–103

Розглядається період формування процесу утворення в Західній Європі автономного центру сили. Він втілюється в системних суперечностях євроатлантичного співтовариства, найцікавіших для розуміння сутності подій і процесів, що відбуваються нині. Їх наслідком стали підвалини сучасного технологічного середовища євроатлантичного геополітичного простору. Саме в тих умовах було закладено основи сучасних системних розбіжностей, суперечностей, взаємодії і конкурентної боротьби, що нині є основою багатополюсного геополітичного простору.

Стратегічне партнерство і системні розбіжності в контексті регіоналізму викликали істотне поживлення відносин військово-промислових комплексів у межах регіонального балансу сил за схемою “США — Франція — Європа”. Це відбувалося протягом 80–90-х років ХХ ст. і призвело до кардинальних змін у структурах трансатлантичної взаємодії. Наслідком цих процесів стала основа сучасного технологічного середовища євроатлантичного геополітичного простору. А тим часом світ увійшов у нову фазу, що характеризувалася загостренням міжнародних відносин та зростанням військово-промислового потенціалу і тому слова “жодна країна зараз не в змозі дозволити собі діяльність наодинці” [10, 276] стали визначальними у процесі. Саме в цей період було закладено засади створення в Західній Європі автономного центру сили, що втілюється в системних суперечностях євроатлантичного співтовариства, найцікавіших для розуміння сутності подій і процесів, що відбуваються нині.

Для періоду загалом було характерно, з одного боку, поступальне підвищення зовнішньополітичної ролі Західної Європи, а з іншого — по-

ступовий перехід від блокування до стимулювання процесу політичної інтеграції, ствердження курсу на розширення ЄЕС і, зрештою, пошук відносин рівноваги основних партнерів “Європи дев’яти” — Великої Британії, Франції і Німеччини перед фактом існування Організації Варшавського Договору. Водночас керівництво Франції поставило за мету створити могутню європейську конфедерацію, яка б стверджувала самобутність Західної Європи в сучасному світі. Зміцнення і розвиток західноєвропейського центру на базі ЄЕС супроводжувались поступовою зміною співвідношення сил між Західною Європою і США. Звідси постає одна з найважливіших проблем післявоєнних часів: проблема впливу системних розбіжностей між США і європейськими державами на специфіку стратегічного партнерства між ними.

З огляду на викладене воно базується на політичному й економічному аспектах, що нині нерозривно взаємопов’язані. І тому специфіка світового розвитку призвела до того, що “Європа дев’яти” спочатку відігравала активну роль у вирішенні світових проблем і будувала відно-

сини з американським партнером на рівноправній основі: *“відповідної переваги, що створює простір для маневру геостратегічної діяльності. Вона сприяла встановленню більш гармонійних і рівноправних відносин з Вашингтоном”* [1, 100].

У розглядуваний період основні проблеми міждержавних розбіжностей були частково винесені на рівень відносин Західної Європи і США. Разом з тим атлантизм відображав загальну настанову на зміцнення солідарності всіх “західних” держав. Відбулась важлива зміна зовнішньополітичного курсу США, що дістав назву “більш низький профіль”. У це поняття його автори вклали напрочуд розпливчастий зміст, припускаючи, що республіканський уряд Р. Ніксона в міжнародних справах прагнув дотримуватись стриманішого і помірнішого курсу, ніж його попередники: *“Ми почнемо розглядати нові зобов’язання в контексті переоцінки наших власних інтересів, національних інтересів інших країн, конкретної погрози цим інтересам і нашої можливості протистояти загрози на доцільному рівні ризику і витрат”* [3, 157]. Тому одним з мотивів подібної еволюції стало прагнення американського уряду до переоцінки окремих настанов зовнішньої і воєнно-стратегічної політики. Це в черговий раз продемонструвало, що змістовність американської політики на міжнародному рівні може поєднуватися з гнучкістю форм її практичного здійснення. Але процес пристосування зовнішньої політики США до нових світових реалій був суперечливий. У цьому відобразилася внутрішня боротьба в американському посібнику з питання про те, наскільки і як перебудувати цю політику: змінити її зміст чи лише модернізувати форми.

Прагнення в будь-якій мірі враховувати необхідність скорочення непомірного розмаху зовнішньополітичної активності викликали в елітних колах США стурбованість з приводу того, чи приведе це до ослаблення їх міжнародних позицій, зміни іміджу світової наддержави. Тому всі заходи, що були спрямовані на зменшення сил США за кордоном, супроводжувалися постійними підтвердженнями незмінності їх зобов’язань у світі. *“Ми не маємо наміру залишати світову арену”*, — неодноразово декларував президент Р. Ніксон, заявляючи про прагнення здійснювати своерідний курс зовнішньої політики США, що перебував між надмірним і недостатнім втручанням у світові справи [9, 156].

У нових умовах США все більше уваги приділяли відносинам з європейськими союзниками — суперниками, і насамперед із Францією.

Ці відносини спиралися на складну триєдину мету:

- зміцнення американського лідерства;
- розширення партнерства і міждержавного співробітництва;
- зниження конкурентної боротьби.

Вона вдало вписалася в тодішню геополітичну кон’юнктуру і призвела до коригування євроатлантичної стратегії. Разом з тим своерідність “атлантичного” аспекту французької зовнішньої політики відзначалась не тільки реалістичною позицією щодо життєво важливих національних інтересів.

Стримана і недовірлива політика Франції відносно США базувалася на реальних міждержавних суперечностях. Париж дедалі частіше виступав політичним виразником інтересів Західної Європи, а вони не завжди збігалися з інтересами заокеанського партнера, який постійно з вигодою для себе використовував свої воєнно-стратегічні й економічні переваги.

Специфічна роль Франції підвищилася ще й тому, що протягом зазначеного періоду зросло усвідомлення партнерами Франції по ЄЕС специфіки їх інтересів і необхідності їх відстоювання від зазіхань США. Але разом з тим зі збільшенням своерідної дистанції відносно Вашингтона у французькій зовнішній політиці підвищилась тенденція до зміцнення “атлантичної солідарності”.

Це було викликано, по-перше, загостренням боротьби країн, що розвиваються, за досягнення реальної економічної і політичної незалежності. По-друге, збільшилась поляризація політичних сил у країні, що викликало у французького істеблішменту прагнення до так би мовити класової солідарності. Виразніше ця тенденція втілилася в європейській політиці Франції.

Європейський напрямок завжди був центральним у зовнішній політиці Франції. Як відомо, ще генерал Ш. де Голль за основу європейської політики Франції поклав принцип “Європи вітчизни”. Значення цього принципу полягало у збереженні національного суверенітету при вирішенні життєво важливих для країни питань в інтеграційному угрупованні.

Разом з тим однією з найважливіших умов реалізації західноєвропейської політики Франції був пошук загальної платформи з партнерами по Співтовариству, і насамперед з ФРН і Великою Британією. Усвідомлюючи відносну економічну слабкість Франції стосовно ФРН і воєнно-стратегічну відносно Великої Британії, Ш. де Голль намагався використовувати створене в 1957 р.

Європейське Економічне Співтовариство як фактор нейтралізації обох “друзів-суперників”.

Турбуючись, що Велика Британія завдяки особливим відносинам із США зможе отримати в ЄЕС провідну роль, Франція до кінця 60-х років ХХ ст. виступала проти її членства у Співтоваристві. Основою своєї європейської політики вона зробила союз з ФРН, намагаючись власним політичним впливом зрівноважити економічну могутність останньої. Разом з тим завдяки ядерній програмі та прискореній індустріалізації французьке керівництво намагалось створити матеріальну базу для нового перерозподілу сил в Європі на користь Франції.

Як відомо, відносини Франції із Західною Німеччиною мали солідний фундамент, пройшовши істотну еволюцію — від політики “примирення” двох країн у 50-х роках через “вісь Париж — Бонн”, скріплену Єлисейським договором 1963 р., до конфронтації у другій половині 60-х років і, нарешті, до пошуків нової рівноваги в 70-х роках ХХ ст.

До початку ХХІ ст. механізм двостороннього співробітництва перебував у стані надзвичайної активності, коли зовнішня політика цих держав була скоординована на рівні, що дуже рідко зустрічається між двома незалежними державами.

Франко-німецьке “привілейоване співробітництво” стимулювало низку факторів:

- економічна підтримка французької економіки;
- політичне співробітництво в рамках ЄЕС;
- координація заходів щодо кон'юнктурних питань;
- узгоджений курс стосовно держав Східної Європи.

Зрештою, поліпшенню атмосфери відносин Франції і ФРН сприяло зближення їх позицій стосовно західноєвропейської політики США. Французька дипломатія здійснювала “пошук відносин партнерства, які б не були відносинами залежності” [7, 237], а ФРН почала активно протидіяти американському диктату в політико-економічній сфері.

Водночас зберігалися помітні суперечності, що пояснюють цю проблему. І тому особливу стурбованість Франції викликала військова сфера її взаємовідносин з ФРН. При всіх наявних перевагах Франції у військово-політичній сфері над Західною Німеччиною остання наполегливо намагалась компенсувати свій статус неядерної держави нарощуванням звичайних озброєнь.

Як наслідок у 80-х роках ФРН перетворилась на державу, що мала найбільші в Європі неядерні збройні сили. Ця обставина значною мірою по-

яснює те, що на межі 70–80-х років Франція взяла курс на всебічний розвиток звичайних видів озброєнь при одночасному вдосконаленні ядерного потенціалу. Деякою мірою почуття занепокоєння, що було викликане зростанням військової могутності ФРН, спричинило зміну ставлення Франції до проблем роззброєння після тривалого ігнорування відповідних міжнародних домовленостей.

Таким чином, франко-західнонімецькі відносини відбувалися в рамках складної системи взаємозалежності. При цьому незмінною турботою французького керівництва залишалося забезпечення такого балансу сил у Західній Європі, при якому надійно врівноважувався політичний і економічний динамізм ФРН. Для забезпечення такої рівноваги французька дипломатія спиралася на Велику Британію, відносини з якою випробували значні коливання: за часів консерваторів вони поліпшувалися, а за лейбористів — погіршувалися, що пояснювалося традиційними міжпартійними суперечностями. Проте визначальною тенденцією залишався курс на співробітництво. Разом з тим британська дипломатія прагнула заручитися підтримкою США і ФРН на противагу Франції.

Таким чином, у розглядуваний період США були своєрідним каталізатором і вектором стабільності в Європі. Разом з цим у системі європейських відносин відбулися деякі зміни, що були викликані вступом Великої Британії (1973 р.) у “Спільний ринок” і підвищенням її ваги у вирішенні проблем континенту. Новоутворений трикутник “Париж — Бонн — Лондон” став вирішальним фактором відносин у регіоні.

Активізація Великої Британії в ЄЕС спричинила зближення Франції та ФРН, але на відміну від 60-х років воно відбувалося в менш сприятливих для Парижа умовах, тому що поступово підвищувалось політичне й економічне значення Західної Німеччини. У цьому зв'язку збереження привілейованих відносин зі своїм східним сусідом надало Франції більшої поступливості. Разом з тим відбувалося зміцнення ідеології “європеїзму” у керівництві П'ятої республіки. І тому Франція була вже нестримуючою силою на шляху розвитку політичної інтеграції, а скоріше ініціатором поглиблення політико-економічного інтеграційного процесу. Водночас позиція Франції в питанні інтеграції залишалась доволі врівноваженою і формувалась з урахуванням національних інтересів. Це пояснює те, що відбувся поступовий перегляд воєнно-стратегічної доктрини Франції в напрямку тіснішої взає-

модії і співробітництва з іншими західноєвропейськими країнами і державами — членами НАТО.

Військова програма передбачала значне збільшення асигнувань на виробництво як стратегічних видів озброєнь, так і тактичної зброї. Франція активно розвивала співробітництво із західноєвропейськими державами — учасниками НАТО у сфері розробки і виробництва озброєнь. Загалом французька дипломатія постійно балансувала між двома своїми основними партнерами по Співтовариству — ФРН і Великою Британією, блокуючись то з одним, а то з іншим залежно від конкретних обставин і проблем. Разом з тим Франція прагнула одержати підтримку західноєвропейських партнерів у напруженому діалозі зі США, що також докладали надмірних зусиль до нормалізації відносин, вважаючи Францію головним опонентом в американо-західноєвропейському діалозі.

Зближенню атлантичної політики Франції з політикою її партнерів по ЄЕС сприяв відхід останніх від ортодоксального атлантизму, з одного боку, і конструктивніший характер франко-американських відносин — з іншого. Суперечності між США і Францією збереглися, а в окремих сферах навіть загострилися, але форми їх виявлення стали меншою мірою драматичними. Взагалі французька політика розглядуваного періоду сформувалася в пошуках компромісу з партнерами. Зберігши можливість маневру завдяки неучасті у військових структурах НАТО, Франція істотно активізувала військово-технічне і військово-промислове співробітництво з європейськими союзниками.

Виробництво озброєнь перетворилось на процвітаючу галузь промисловості з мільйонною зайнятістю, що орієнтувалася на зовнішній ринок. Успішна зовнішня діяльність дає астрономічні прибутки, що стимулюють інші галузі промисловості та наукові дослідження, а також покривають витрати на національні збройні сили. Продаж ліцензій спонукає до постачання устаткування і встановлення стійких зв'язків, і тому постачальник експортною стратегією впливає на боездатність збройних сил покупця та його політику.

У міру зміцнення економічних позицій, утвердження суверенного політичного курсу і переозброєння держави Західної Європи перетворились на провідних виробників і експортерів озброєнь.

В історії продажу озброєнь основним фактором переваги над конкурентами було і є вироб-

ництво найнадійніших, високотехнологічних і сучасних типів зброї.

Другий засіб — залучення широкої системи пілг і привабливих економічних проєктів з метою могутнього впливу на імпортера у виборі нової системи озброєнь.

Третій засіб — відвертий підкуп правлячої еліти.

Четвертий засіб — створення неприхованого культу конкуренції, розпалення антагонізму з метою озброєння обох ворогуючих сторін, їх послаблення і перетворення на залежних сателітів. Ці установки були й залишаються в арсеналі всіх виробників озброєнь, але повною мірою користуються ними лише найсильніші. І тому особливого розмаху виробництво й експорт досягли в чотирьох державах Європи — Франції, ФРН, Великій Британії й Італії.

До цього часу Франція і Велика Британія досягли значних успіхів у самозабезпеченні, але його підтримка залежала від експортних операцій. Розвиток експорту визначав мету конкуренції на світових ринках. В окремих регіонах Франції, Великої Британії і деяким західноєвропейським державам вдалося досягти цього автономними зусиллями, але успішність конкуренції спочатку залежала від західноєвропейської кооперації. Разом з цим починаючи із середини 70-х років Франція остаточно посіла друге місце після США з обсягу військового експорту. Тому Франсуа Міттеран говорив, що військово-промисловий комплекс *“сприяє сучасному і майбутньому розвитку Франції”* [4].

Авангардні позиції займають авіаракетна індустрія, військово-морська техніка, бронетанкове й артилерійське озброєння, виробництво протитанкових мінометів і гранатометів, розробка й експорт радіолокаційних станцій, що використовуються для ідентифікації наземних об'єктів.

Разом з тим істотно підвищилась роль західноєвропейських виробників зброї на світових ринках. Водночас відбуваються координація й об'єднання зусиль в умовах запеклої конкуренції з наймогутнішим військово-експортним комплексом США. У 80-х роках західноєвропейські держави укріпили свої позиції у світовому експорті озброєнь, розширивши ареал ринків збуту. Оснащуючи свої армії і виходячи на ринки Азії, Африки і Латинської Америки, європейські виробники здолали щільну конкуренцію США, що були змушені зберігати *“гарне обличчя при поганій грі”*, класифікуючи домовленості як прояв атлантичної солідарності та вільної конкуренції [5, 116].

Разом з тим розширення військового експорту стало найважливішим пріоритетом зовнішньої політики. Було створено постійно діючі урядові органи з координації експорту, дослідження ринку тощо. Виставки військової продукції, демонстрація техніки, узгодження контрактів і угод перебувають під постійним контролем урядів. Одним з основних завдань дипломатів став пошук військових замовлень, а їх одержання — значною дипломатичною перемогою.

Характер військово-експортної політики і виробництва завжди спирався на суверенітет держави, але на початку XXI ст. це стало анахронізмом. Основна причина — різке ускладнення систем озброєнь, підвищення складності їх технологічних характеристик. Сучасна зброя потребує постійного наукового удосконалення, витрат, що немислимі для багатьох держав. Витрати на створення новітніх озброєнь такі колосальні, що навіть “економічним гігантам” — Великій Британії, Франції і ФРН — не під силу їх здолати. Тому спільне виробництво і стало необхідністю. Європейське Економічне Співтовариство, Група незалежної європейської програми, Єврогрупа, “Панавія” створили передумови для інтеграційних зусиль у галузі військово-промислового виробництва.

У міру того, як розширювалася західноєвропейська інтеграція, створювалися дво- та багатосторонні консорціуми, що розподіляли виробництво й обсяг продукції, постачання і розподіл прибутків. Виходячи з цього на початку 70-х років Франція і ФРН створили консорціум “Євроміссайл”, до якого пізніше приєдналась і Велика Британія. У цей час між Францією і ФРН існували складні своєрідні відносини: з одного боку, була створена вісь Париж — Бонн, а з іншого — відбувалась боротьба за лідерство. Велика Британія використовувала ці суперечності, але її роль занепадала завдяки більшій прихильності до взаємодії зі США, аніж з європейськими союзниками.

Незважаючи на суперечності між Францією і ФРН їх співробітництво розвивалося форсованими темпами. На франко-західнонімецьких зустрічах різних рівнів розглядалися питання військово-технічної і політичної взаємодії, співробітництва в космосі. І взагалі у Західній Європі злободенним було питання про спеціалізацію держав у виробництві визначеної техніки. У цьому плані національні традиції, надбаний досвід і ресурси мали першорядне значення. Пріоритет мали також ліцензії, одержувані західноєвропейцями від США. Вони істотно знижували витра-

ти на науково-дослідну роботу, а також підтримували промисловість і зайнятість. США було вигідно ліцензійне виробництво в Європі власних винаходів і розробок, що приводило до згортання аналогічних чи перспективних європейських досліджень. Це відбувалося також через нестачу потрібної кількості асигнувань і як наслідок — прояв інтелектуального диктату з боку північноамериканського партнера. Разом з тим необхідно зазначити, що процес європейського виробництва більш дорогий і довгодіючий. Навіть за найсприятливіших умов втілення в життя загальних проектів було на 15 % дорожче, ніж національне виробництво. Незважаючи на це західноєвропейські держави реалізували понад 30 проектів [2, 39]. Так, воістину “ставка величезна і тому ніщо не повинно викликати здивування” [8, 110]. Водночас відбувалася запекла боротьба за створення військово-промислового комплексу, здатного забезпечувати виробників додатковими політичними і дипломатичними можливостями.

Загострення конкурентної боротьби у сфері створення нового покоління озброєнь істотно впливало на загальні відносини держав Західної Європи і США, створивши передумови самостійності Європи і постійної автономності її військових програм. Це призвело до конфронтації на експортних ринках, де не існувало вакууму — США були головним арсеналом Заходу й асигнування їх оборонного відомства на науково-дослідницькі роботи в чотири рази перевищували асигнування на відповідні програми держав НАТО, наочно підтверджуючи, так би мовити, різні “вагові категорії” опонентів.

У розглядуваний період підвищився попит на високотехнологічні види озброєнь, особливо на авіаракети. Експорт літаків став найвагомішим показником економічного розвитку, а оснащення оригінальними комплектуючими гарантувало збереження зв'язків і після закінчення контракту, відкриваючи нові економічні можливості в нестабільних геостратегічних умовах. Необхідно також зазначити, що європейські держави, у свою чергу, різноманітними засобами проникали на американський ринок озброєнь і деякі фірми — постачальники Пентагона — виявлялися під контролем європейських концернів [6, 11].

Таким чином, атлантична солідарність послабила протидію впливу США, але не створила ще окремого “європейського центру сили”. Офіційний Вашингтон переконався, що експортний вплив західноєвропейського військово-промислового потенціалу — зростаючий і постійнодіючий

фактор міжнародних відносин. У США дедалі більшою мірою почали усвідомлювати не тільки економічне, а й політичне значення зростання західноєвропейського впливу, виробництва й експорту озброєнь. У той період у Західній Європі експорт військової продукції розглядався як обов'язкова умова існування незалежної держави. Використання досягнень військової технології значно стимулювало розвиток національної економіки. Без цього Західна Європа не мала можливостей конкурувати із США. Стратегічне партнерство відбувалося на конструктивній основі завдяки існуванню на сході Європи системи комуністичних держав.

Багаторічна опіка західноєвропейських центрів виробництва озброєнь потребувала від національних урядів принципових рішень. Вихід цієї промисловості на світовий рівень пов'язаний із загальною зовнішньополітичною стратегією інтеграції Західної Європи. Саме в тих умовах було закладено основи сучасних системних розбіжностей, суперечностей, взаємодії і конкурентної боротьби, що визначають нині основу багатополосного геополітичного простору.

Література

1. Чернега В. Н. Республиканская партия в политической жизни Франции (1962 — 1981). — М.: Наука, 1982.
2. *Articles et Documents: La documentation Francaise.* — P., 1998.
3. Baker J. The Euro-Atlantic Architecture: from West to East // US Department of Dispatch. — 2001. — Vol. 2, № 25.
4. *Defance Nationale.* — 1995. — № 4. — P. 27.
5. Jordan A. A., Taylor W. J. American National Security. Policy and process. — Baltimore, 1998.
6. *L'Année politique, économique et diplomatique en France.* — P.: RUF, 1998.
7. Mitterand F. Le coup d'Etat permanent. — P.: Fayard, 1994.
8. Nixon R. Foreign Policy Report // Cambridge Univ. press, 1990.
9. Parkins D. The Evolution of American Foreign Policy. — N. Y., 1998.
10. Zaritski R. Western Europe: Ambiguities and New Grand Debate // American Foreign Policy in an Uncertain World. — London, 1995.

The article examines the period of formation of the basis elements of the process of creation of the independent power center in the Western Europe. It was embodied in the Euro-Atlantic community's, systematical contradictions that are the most interesting for understanding of the essence of events and process occurring nowadays.

The foundation of the modern technological environment of the Euro-Atlantic geopolitical space became the result of these processes. In those conditions the basis of modern systematical disagreements, contradictions, interaction and competitive struggle were incorporated, that determines now a basis of multipolar geopolitical space.